

در مسیر

۲

بخش دوم

از جمله برنامه‌های یک انسان مسلمان، تلاش برای ساختن جامعه‌ای براساس معیارهای اسلامی است. از این رو لازم است ابتدا معیارهای یک تمدن اسلامی را که قرآن کریم، و پیشوایان معصوم به ما معرفی کرده‌اند، بشناسیم و برای تحقق هرچه بهتر آنها در جامعه، برنامه ریزی و تلاش کنیم.

بنابراین، در این درس می‌خواهیم به این سؤال پاسخ دهیم که: جامعه و تمدن اسلامی دارای چه ویژگی‌هایی است؟

پانزده قرن از فرود آمدن پیامبر مکرم اسلام ﷺ، در یک سپیده دم تاریخ ساز، از فراز جبل النور، که غار حرا در آن قرار داشت، می گذرد. در آن روزها از اهالی مکه، کسی تصور نمی کرد که این انسانی که در حال پایین آمدن از کوه است، پایه گذار تمدنی در جهان شود که از سایر تمدن های عصر خود پیش افتد و آثار و برکات خود را به تمدن های بعد نیز برساند. در صبح یکی از همان روزهای آغازین بعثت، یحیی بن عقیف، از اهالی طائف، میهمان عباس - عموی پیامبر - بود. او می گوید: «در گوشه ای از مسجد الحرام ایستاده بودم و کعبه را نظاره می کردم. ناگاه چهره ای شاداب را دیدم که به پهنه آسمان چشم دوخته است. اندکی بعد، سوی کعبه به حرکت درآمد و کنار آن ایستاد. پس از زمانی کوتاه، نوجوانی پیش آمد و در سمت راست او قرار گرفت. آنگاه بانویی از راه رسید و پشت سرشان ایستاد. دیدم که آن دو به پیروی آن مرد، تعظیم کردند، برخاستند و به سجده افتادند.

گفتم: ای عباس، این کاری است عجیب و شگفت.

پاسخ داد: آری، کاری است شگفت. و ادامه داد: آن مرد را می شناسی؟

جواب دادم: نه، نمی شناسم.

او گفت: نامش محمد است، پسر عبدالله بن عبدالمطلب و برادرزاده من. سپس پرسید: می دانی آن نوجوانی که همراه اوست، کیست؟
گفتم: نه.

گفت: نامش علی است، پسر ابوطالب. آن زن را چطور؟ او را می شناسی؟

این بار نیز پاسخ منفی بود.

گفت: او خدیجه است، دختر خویلد، همسر برادرزاده ام.

برادرزاده ام می گوید: «پروردگار من - که پروردگار آسمان و زمین است - مرا فرمان داده چنین نماز بگزارم.» به خداوند سوگند که امروز از کران تا کران این سرزمین پهناور، هیچ کس را جز این سه تن نمی شناسم که بر این آیین باشد.^{۱)}

کمتر از نیم قرن، پس از آغاز دعوت، نام این پیام آور، سرزمین های اطراف مکه را در نوردید، قلب ها را تسخیر خود کرد و بر سر زبان های بخش عظیمی از مردم متمدن آن زمان، جاری گشت. و یک قرن بعد، این گرمای ترین نام، از فراز مناره های مساجد شهرهای بزرگ آسیا آفریقا، و اروپا به گوش مردم جهان می رسید و آنها را به هیجان می آورد. یعنی، به نام تمدنی عظیم و باشکوه تمدن اسلامی را رقم زده بود.

گذر از عصر جاهلیت به عصر اسلام نیازمند تغییر در نگرش انسان ها و تحوّل بنیادین در شیوه

۱- البدایه والنهایه، ابن کثیر، ج ۳، ص ۲۵. و فضائل ذکرک

زندگی فردی و اجتماعی مردم بود. رسول خدا ﷺ این رسالت بزرگ را از شهر مکه آغاز کرد و با کمک یاران صمیمی خود در مدینه، پایه‌های تمدن اسلامی را چنین بنا نهاد:

۱- از همان ابتدای دعوت مردم را به یکتاپرستی دعوت کرد و فرمود:

ای مردم بگوئید معبودی جز «الله» نیست، تا رستگار شوید.^۱

۲- رسول خدا در کنار دعوت به توحید، افق نگاه انسان‌ها را از محدوده زندگی دنیایی فراتر برد و آنان را با زندگی در آخرت آشنا کرد.

تدبیر در آیات ۱

..... مَن آمَنَ بِاللَّهِ
 وَالْيَوْمِ الْآخِرِ
 وَعَمِلَ صَالِحًا
 فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ
 وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ
 وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ^۲

در این آیه به دو اصل اساسی اعتقادی که دو معیار تمدن اسلامی نیز به حساب می‌آیند، اشاره کرده است. آن دو معیار کدامند؟

..... معیار اوّل :
 معیار دوّم :

۳- رسول خدا ﷺ به رسالت برانگیخته شده بود تا جامعه‌ای بنا نهد که در آن جامعه، به جای حکومت ستمگران و طاغوتیان، ولایت الهی حاکمیت داشته باشد و نظام اجتماعی بر پایه قوانین و دستورات الهی استوار گردد.

این، یکی از دلایل تشکیل حکومت اسلامی پذیرش ولایت الهی و نفی طاغوت است که در سال گذشته توضیح داده شد.

۱- مجمع‌البیان، ج ۱۰، ص ۸۵۲، مناقب آل‌ابی‌طالب، ج ۱ ص ۵۶، سنن کبری بیهقی ج ۱، ص ۷۶.

۲- سوره بقره، آیه ۶۲.

تدبیر در آیات ۲

يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
أَطِيعُوا اللَّهَ
وَاطِيعُوا الرَّسُولَ
وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ^۱

با توجه به آیه شریفه و عبارت‌های درس، معیار سوم تمدن اسلامی کدام است.
معیار سوم:

۴- یکی از اهداف مهم پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ارتقاء، جایگاه خانواده، به‌عنوان کانون رشد و تربیت انسان‌ها و مانع اصلی فساد و تباهی بود. احیای منزلت زن و ارزش‌های اصیل او از عناصر اصلی این برنامه به‌شمار می‌رفت. در آن عصر زن کالایی در کنار سایر کالاها تلقی می‌شد و از کمترین حقوق، از جمله حق مالکیت برخوردار نبود. تولد دختر در خانواده سرافکنده‌گی آن خانواده را به دنبال داشت.^۲ در شرایطی که زن صرفاً به ابزاری برای هوس‌رانی‌های جنسی مرد تبدیل شده بود، رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ با گفتار و رفتار خویش انقلابی عظیم در جایگاه خانواده و زن پدید آورد.

با گرویدن مردم به اسلام، زن منزلت انسانی خود را کسب کرد و استقلال مالی به دست آورد؛ حضور زن در جامعه با عفاف و پاکدامنی توأم شد، رابطه زناشویی در چارچوب خانواده و به شکل ازدواج قرار گرفت و استفاده ابزاری از زن ملغی گردید تا خانواده کانون رشد فضایل اخلاقی، دوستی و مودت گردد و محیط جامعه از فساد و بی‌بندوباری محفوظ بماند و حریم عفاف و عزت زن حفظ شود.^۳

تدبیر در آیات ۳

وَمِنْ آيَاتِهِ
أَنْ خَلَقَ لَكُمْ
مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا
لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا

۱- سوره نساء، آیه ۵۹.

۲- ایسکه علی هون ام یدسو فی التراب

۳- برای آشنایی بیشتر با جایگاه این معیار در نظام ارزشی اسلام، به ص مراجعه کنید.

وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ

مَوَدَّةً وَرَحْمَةً

إِنَّ فِي ذَلِكَ

لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ^۱

با تدبر در این آیه و عبارات‌های فوق معیار چهارم تمدن اسلامی را ذکر کنید :

معیار چهارم :

۵- از اقدامات مهم رسول خدا ﷺ ایجاد نگرشی جدید در جامعه بود که موجب تحوّل در روابط بین ملت‌ها گردید. تا پیش از آن، پادشاهان، رؤسای قبایل، اشراف و بزرگان، معمولاً روابط خود با دیگران را بیشتر براساس منافع مادی، زیر سلطه درآوردن قبایل و سرزمین‌های یکدیگر تنظیم می‌کردند و مردم را در جهت همین اهداف سوق می‌دادند.

رسول خدا ﷺ این صف‌بندی‌ها و جبهه‌گیری‌ها را مردود اعلام کرد و آموخت که دو جبهه‌ای که واقعاً در مقابل یکدیگر قرار دارند، جبهه حق و جبهه باطل است. جبهه حق، جبهه یکتاپرستی، عدالت‌خواهی، کرامت‌های اخلاقی است. جبهه باطل، جبهه مشرکان، کافران، ستمگران، مفسدان و به تعبیر دیگر، است. مسلمان باید میان خود پیوند برادری برقرار کنند و با ظالمان و مفسدان مبارزه نمایند. اگر این معیار در جامعه محقق شود، آثاری از قبیل.....

تدبّر در آیات ۴

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ

وَ الَّذِينَ مَعَهُ

أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ

رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ^۲

با توجه به این آیه شریفه و عبارات فوق‌الذکر، معیار پنجم تمدن اسلامی را ذکر کنید.

معیار پنجم :

۱- سوره روم، آیه ۲۱.

۲- سوره فتح، آیه ۲۹.

۶- رسول خدا ﷺ، تلاش کرد جامعه‌ای بنا نهاد که مردم آن جامعه در عین توجه به رستگاری اخروی به عنوان هدف اصلی زندگی، برای رشد و تعالی زندگی دنیوی خود نیز تلاش کنند. یعنی افرادی تربیت شوند که هم از زیبایی‌های جهان آفرینش و نعمت‌های خداوند بهره‌ی صحیح را می‌برند و هم با بندگی و راز و نیاز با خداوند متعال و پایبندی به اخلاق، خود را برای تقرب الهی و رستگاری جاودانه آماده می‌سازند.

نشان داده شود که دنیا مزرعه آخرت است.

تدبیر در آیات ۵

و منهم من يقول ربنا
أتنا فی الدنيا حسنة
و فی الآخرة حسنة
و قناعذاب النار^۱

با توجه به این آیه شریفه و عبارات قبل، معیار دیگری از تمدن اسلامی را ذکر کنید:
معیار ششم:

۷- رسول خدا ﷺ دعوت خود را در جامعه‌ای آغاز کرد که نشانه‌هایی بسیار اندک از تعقل و تفکر و دانایی در آن یافت می‌شد. زندگی‌شان سرشار از خرافات و مظاهر جهل بود. شعر می‌سرودند، اما برای شراب، شکار، غارت، عشق حیوانی و بت. برای آمدن باران آتش می‌افروختند. شتر سالم را با آهن حرارت دیده داغ می‌زدند تا شتر دیگری که مریض است بهبود یابد. اگر گاو ماده آب نمی‌خورد، گاو نر را می‌زدند تا دیو پنهان شده در شاخ‌های او خارج شود. گفته‌اند در میان این مردم فقط هدفه نفر بودند که خواندن و نوشتن می‌دانستند. نبی مکرم اسلام ﷺ آمد تا این آداب جاهلی را نابود کند و مردم را به سوی زندگی مبتنی بر تفکر و علم سوق دهد. اولین آیاتی که بر رسول خدا ﷺ نازل شد و آغازگر رسالت وی بود، درباره‌ی دانش و آموختن بود.^۲

دعوت به تفکر، تعقل، تدبیر و خردورزی در جای‌جای این کتاب آسمانی مشاهده می‌شود. نزول

۱- حسنه مفهوم گسترده وسیعی دارد که هر خیر و خوبی را شامل می‌شود و تمام مواهب مادی و معنوی را شامل می‌شود.

۲- سوره بقره، آیه ۲۰۱.

۳- سوره علق، آیات ۱ تا ۵. علق، ۱ تا ۵

تدریجی آیات قرآن کریم و دعوت مکرر این کتاب به خردورزی و دانش از یک طرف و تشویق‌های دائمی رسول خدا ﷺ از طرف دیگر، سدّ جاهلیت و خرافه‌گرایی را شکست و یکی از جاهل‌ترین جوامع آن روز را مشتاق علم ساخت. رسول خدا ﷺ نه تنها همه را دعوت به علم‌آموزی کرد، بلکه فرمود: «طلب علم بر هر مرد و زن واجب است»^۱.

تدبیر در آیات ۶

..... قُلْ هَلْ يَسْتَوِي
 الَّذِينَ يَعْلَمُونَ
 وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ
 إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ^۲

با توجه به این آیه شریفه و عبارات قبل، معیار دیگری از تمدن موردنظر پیامبر اسلام را ذکر کنید:

..... معیار هفتم:

۳- آن حضرت تلاش کرد جامعه‌ای عدالت محور برپا نماید به طوری که در آن مظلوم به آسانی حق خود را از ظالم بستاند و امکان رشد برای همهٔ انسان‌ها فراهم باشد، نه اینکه نعمت‌ها و ثروت‌های زمین در انحصار گروهی محدود باشد. ایشان از هر فرصتی برای رفع تبعیض‌های طبقاتی حاکم بر نظام جاهلی و برقراری فرهنگ برابری و مساوات در جامعه، کمال استفاده را می‌نمود و از هیچ تلاشی در این راه فروگذار نمی‌کرد.

تدبیر در آیات ۷

..... لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ
 وَآتَيْنَاهُم مَّعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ
 لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ^۳

۱- بحار الانوار، ج ۱، ص ۱۷۷.

۲- سوره زمر، آیه ۹.

۳- سوره حدید، آیه ۲۵.

با توجه به این آیه شریفه و عبارات قبل، معیار دیگری از تمدن موردنظر پیامبر اسلام برای تشکیل تمدن اسلامی را ذکر کنید.

معیار هشتم:

تکمیل نمودار

اکنون که معیارها را استخراج کرده‌اید، به ترتیب اولیاتی که خودتان تشخیص می‌دهید، آنها را در خانه‌های شماره یک یا هشت قرار دهید.

- ۱-
- ۲-
- ۳-
- ۴-
- ۵-
- ۶-
- ۷-
- ۸-

تطبیق

جامعه کنونی خود را با توجه به این معیارهای هشت‌گانه بررسی کنید و چه قدم‌هایی برای تحقق بیشتر این معیارها باید برداشته شود.

پاسخ سؤالات شما

اگر اسلام می‌تواند ارائه دهد، چرا عموم کشورهای اسلامی از تمدنی ضعیف برخوردارند.